

УДК 343.125(477)

О. С. ПЕТРОВ,*ад'юнкт**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ІРАНУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Проаналізовано правове регулювання застосування запобіжних заходів відповідно до кримінального процесуального законодавства України та Ісламської Республіки Іран. Вказано на недоліки нормативної регламентації процесуального порядку застосування застави й особистої поруки в Україні. Запропоновано їх удосконалення шляхом внесення змін у Кримінальний процесуальний кодекс України.

Ключові слова: досудове розслідування, запобіжні заходи, особиста порука, застава, Кримінальний процесуальний кодекс України, Ісламська Республіка Іран.

Petrov, O.S. (2015), "Legal regulation of using preventive measures under the criminal procedural legislation of Ukraine and Iran: a comparative analysis" ["Pravova rehlementatsiia zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv vidpovidno do kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy ta Iranu: porivnialnyi analiz"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 61–65.

Постановка проблеми. Сьогодні світове співтовариство являє собою різнотипні цивілізації, кожна з яких наділена певними конституційними, етнічними і релігійними особливостями. Процес глобалізації поступово поширюється, однак існує ряд країн, які прагнуть до ізолюваного від інших держав існування. Зазначений шлях розвитку вибирають здебільшого країни мусульманського світу. Водночас Україну, як країну, що вибрала шлях європейського розвитку, зв'язують тісні економіко-правові та соціальні зв'язки з державами мусульманської правової родини, до яких належить Ісламська Республіка Іран. Іслам є невід'ємною частиною історії багатонаціонального народу України, починаючи із взаємин народів, котрі населяли території Київської Русі, з носіями ісламу – хазарами, половцями – й закінчуючи віросповіданням кримських татар та іншої частини населення країни.

Між Україною та Ісламською Республікою Іран 11 травня 2004 р. був підписаний договір про правові відносини та правову допомогу в цивільних і кримінальних справах, про видачу правопорушників і про передачу засуджених осіб [1]. Підписанням цього договору країни законодавчо закріпили процедуру співробітництва у процесі кримінального провадження.

Вивчення джерел різних релігій, у тому числі й ісламу, для вдосконалення норм процесуального права сучасних держав сприяє зміцненню міжнародних зв'язків, миру між народами, ослабленню міжрелігійної ворожнечі й усуненню існуючих причин злочинності. Враховуючи викладене та продовжуючи рефо-

рмування правових органів, чинного законодавства, назріла необхідність вивчення і проведення порівняльного аналізу кримінального процесуального законодавства Ісламської Республіки Іран та норм КПК України.

Стан дослідження. Протягом усієї історії вітчизняної кримінальної процесуальної науки питанням застосування запобіжних заходів були присвячені роботи Ю. П. Аленіна, І. А. Богової, А. Д. Бурякова, О. М. Васильєвої, Ю. М. Грошевого, І. М. Гуткіна, П. М. Давидова, Л. І. Даньшиної, З. З. Зинатуліна, М. І. Капинуса, З. Ф. Ковриги, В. М. Корнукова, Ю. Д. Лівшиця, П. І. Люблінського, В. О. Михайлова, І. Л. Петрухіна, Н. М. Совригової, М. С. Строговича та ін. У свою чергу, значно зріс інтерес до мусульманського права. Вагомим внеском у його вивчення стали роботи вчених К. К. Абдулаєвої, А. Х. Ахкубекова, Ж. Н. Баїшева, Є. Ю. Барковської, Р. І. Беккіна, З. Х. Мисрокова, С. М. Прозорова, З. А. Саїдова, М. А. Сарсембаєва, І. Д. Сафарова, Р. З. Таїлова, Ф. Т. Тахірова, Х. С. Хомушова та інших. Незважаючи на те, що в роботах зазначених авторів досить повно розроблено принципи питання мусульманського права, вивчення ряду актуальних проблем залишилося за їхніми рамками.

Метою статті є визначення особливостей мусульманського процесуального права, пов'язаних із застосуванням запобіжних заходів, а також проведення порівняльного аналізу правового регулювання запобіжних заходів відповідно до законодавства України та Ісламської Республіки Іран.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає ряд новел щодо регулювання запобіжних заходів для того, щоб у разі їх обрання можливо було врахувати тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, особистість підозрюваного, обвинуваченого й інші обставини та обрати доцільний захід, забезпечити явку до органу досудового розслідування і до суду, належну поведінку особи. Закріплена в законі система запобіжних заходів дозволяє індивідуалізувати їх застосування з урахуванням різних обставин. Наявність такої системи забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування у практиці здійснення досудового розслідування й судового розгляду.

У сучасній правовій системі Ірану об'єдналися структурні елементи мусульманської та романо-германської правових систем. Це обумовлено історичними подіями протягом ХХ століття. Так, у результаті реформ 30-х років мусульманське право втратило свої позиції, і ключові ролі стала відігравати французька система права. У 1979 р. на території Ірану відбулася чергова революція, на чолі якої стояло радикальне ісламське духовництво, у зв'язку з чим намітився зворотний процес і почалася ісламізація правової системи, що не могло не торкнутися й кримінального процесу [2, с. 58]. Однак, незважаючи на те, що ст. 4 Конституції Ірану 1979 р. проголосила, що закони країни повинні відповідати принципам ісламу [3], а КПК Ірану¹ увібрав у себе основи шаріату, він відноситься до пошукового типу.

Структурні елементи різних правових систем помітні вже у перших статтях КПК Ірану. Так, якщо ст. 1 закріплює, що Кримінально-процесуальний кодекс є зводом принципів і вимог, що затверджують, як розслідувати злочини, як притягти до відповідальності злочинців і винести вирок, як виконувати завдання в судових органах, то ст. 2 цього процесуального документа закріплює, що злочини носять божественний аспект [4]. На ісламізацію іранського процесуального законодавства вказували вчені О. О. Сизов, Р. Ф. Шахбазов [5, с. 46].

¹ Тут і далі у статті автор для зручності використовує адаптовану до національного законодавства аббревіатуру КПК (Кримінальний процесуальний кодекс). Повна правильна назва відповідного нормативно-правового акта англійською – The Islamic Republic of Irans Criminal Code of Procedure for Public and Revolutionary Courts. – *Редкол.*

Особливий інтерес викликає іранська система запобіжних заходів. Так, згідно зі ст. 132 КПК Ірану запобіжний захід застосовується для того, щоб привести підсудного й забезпечити його безпеку, запобігти його втечі, приховуванню або зіткненню з іншими особами. Для цього судді необхідно видати один з нижчезгаданих кримінальних гарантів. Так, після того, коли обвинувачення було зрозуміло пояснено обвинуваченому, до нього може бути застосовано: 1) обов'язок з'явитися до суду під чесне слово; 2) обов'язок дати слово про явку до суду до закінчення судового процесу й виконання вироку, а у випадку відмови з нього буде стягнуто депозит (внесок); 3) наявність поручителя з депозитом; 4) наявність застави в готівці, банківській поручительській гарантії і рухомому або нерухомому майні; 5) тимчасове затримання суб'єкта з метою дотримання правових норм. Таким чином, помітна схожість цілей і підстав застосування запобіжних заходів згідно з іранським та українським законодавством. Однак слід зазначити, що вітчизняний законодавець закріпив їх більш широкий перелік і включив у ст. 177 КПК України такі положення, як запобігання спробам: 1) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [6]. Розглядаючи систему запобіжних заходів, слід зазначити, що іранський законодавець, на відміну від вітчизняного, не передбачив запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Відповідно до КПК України за ступенем суворості домашній арешт знаходиться між заставою й триманням під вартою. Згідно із ч. 1 ст. 181 КПК України домашній арешт полягає у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби. Введення в українське законодавство домашнього арешту як одного із запобіжних заходів викликало серед науковців дискусію. Деякі з них вважають, що введення цього заходу не буде мати позитивного ефекту, оскільки КПК України містить запобіжні заходи, не пов'язані з позбавленням волі. Якщо ці заходи не здатні забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого, то новий захід буде недійовим, оскільки, залишаючи житло на певний період часу, така особа завжди буде мати можливість ухилитися від слідства й суду, перешкодити встановленню істини,

продовжувати займатися злочинною діяльністю [7, с. 19]. Проте більшість учених вважають, що таке нововведення потрібно визнати сприятливим, оскільки домашній арешт застосовується у більшості європейських країн [8, с. 659]. До того ж, зазначимо, що кримінальне процесуальне законодавство багатьох країн світу передбачає можливість застосування домашнього арешту як запобіжного заходу. Наприклад, його застосовують у Казахстані, Латвії, Литві, Німеччині, Росії, Швеції та інших країнах [9, с. 18].

Окрему увагу варто приділити такому запобіжному заходу, як застава. Іранський законодавець, у порівнянні з українським, розширив предмет застави, включивши банківську поручительську гарантію, рухоме й нерухоме майно, а згідно зі ст. 182 КПК України застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок.

Також треба вказати на чіткість положень КПК Ірану, згідно зі ст. 138 якого у випадку, якщо відносно обвинуваченого застосовано запобіжний захід у вигляді поруки або застави, а він не може надати поручителя або заставу, то він відлягає арешту. Таку позицію необхідно визнати правильною, тому що вона забезпечує успішне виконання підозрюваним, обвинуваченим своїх обов'язків із внесення застави. А положення ст. 182 КПК України закріплюють обов'язок підозрюваного, обвинуваченого протягом 5 днів від дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити внесення їх заставником і надати підтверджувальний документ. Однак при цьому вітчизняний законодавець не передбачив конкретної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого у разі невнесення застави. Виходячи з викладеного, вважаємо, що ч. 6 ст. 182 КПК України необхідно доповнити положенням, згідно з яким у випадку, якщо відносно підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід у вигляді застави, але кошти протягом встановленого законом строку внесені не були, і якщо він з ним згодний, то щодо нього застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Крім того, стаття 139 КПК Ірану закріпила право поручителя або гаранта відмовитися від обвинуваченого на будь-якій стадії судового розслідування. У свою чергу, український законодавець також передбачив право поручителя відмовитися від узятих на себе зобов'язань, конкретизувавши для цього чіткі правила: від-

мовитися можна тільки до виникнення підстав, що тягнуть за собою його відповідальність, і при цьому необхідно забезпечити явку підозрюваного, обвинуваченого в орган досудового розслідування або до суду для вирішення питання про зміну йому запобіжного заходу на інший. Таку позицію необхідно визнати правильною.

Статтею 140 КПК Ірану закріплено положення, згідно з яким, якщо особа вносить заставу за обвинуваченого або надає поруку, але обвинувачений не з'являється до суду, поручитель або гарант будуть попереджені про те, що вони зобов'язані представити обвинуваченого протягом 20 днів. А якщо ні, то за особистим наказом керівника Окружного суду зобов'язання щодо виплати застави буде отримано і заставу буде витребувано. Таким чином, іранський законодавець передбачив часовий проміжок 20 днів для можливості здійснення поручителем і гарантом своїх обов'язків.

З урахуванням викладеного вважаємо, що ст. 180, 182 КПК України необхідно доповнити положенням, у якому затвердити конкретні тимчасові рамки, протягом яких поручитель і заставодавець будуть мати можливість виконати свої зобов'язання.

Своє бачення іранський законодавець виклав і відносно такого виду запобіжного заходу, як арешт. Так, згідно зі ст. 118 КПК Ірану суддя може видати ордер на арешт навіть без судової повістки, якщо за скоєний злочин передбачено судові покарання у вигляді відплати, смертної кари й усікання органа, а також у відносно обвинуваченого, адресу проживання якого не встановлено й заходи, вжиті суддею щодо його виявлення, не дали позитивних результатів.

Крім того, згідно зі ст. 117 КПК Ірану особи, які не з'явилися на судові засідання або не надали відповідного документа, що пояснює причину відсутності, підлягають арешту за ордером, виданим суддею. Згідно зі ст. 121 КПК Ірану арешт обвинуваченого має бути здійснений протягом доби, за винятком особливих випадків.

Багато наукових праць присвячено питанню здійснення затримання. І це зрозуміло, оскільки, незважаючи на короткочасність застосування, за характером правообмеження воно є таким, що тимчасово обмежує конституційне право людини на волю й особисту недоторканність. Відповідно до ст. 176 КПК України затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом. За загальним правилом цей запобіжний

захід застосовується до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі (ч. 1 ст. 208 КПК).

Перелічивши загальні запобіжні заходи, іранський законодавець виділив окремою статтею, а саме 133, заборону на виїзд із країни, що застосовується строком на шість місяців і, якщо суд вважатиме необхідним, може продовжуватися кожні шість місяців. Таким чином, обмежується право тільки на виїзд із країни, і не обмежується переміщення по території країни, тобто не враховується можливість обвинуваченого зникнути на території країни або фізично не встигнути прибути для проведення необхідних слідчих дій. Із цим не можна погодитись, тому варто підтримати українського законодавця, який у ст. 194 КПК України передбачив можливість покладання на підозрюваного, обвинуваченого обов'язку не відлучатися з населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає або перебуває, без дозволу слідчого, прокурора, суду.

Висновки. З урахуванням викладеного порівняльного аналізу кримінального процесуального законодавства Ісламської Республіки

Іран і положень КПК України слід зазначити, що в Україні треба використовувати закордонний досвід у частині застосування запобіжних заходів. Виходячи із проведеного дослідження, можна запропонувати деякі напрями вдосконалення процесуального порядку застосування запобіжних заходів: 1) ч. 6 ст. 182 КПК України доповнити положенням, згідно з яким у випадку, якщо відносно підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід у вигляді застави, але кошти протягом встановленого законом строку внесені не були, і він з ним згодний, то щодо нього застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; 2) ст. 180, 182 КПК України доповнити положенням, у якому затвердити конкретні тимчасові рамки, протягом яких поручитель і заставодавець будуть мати можливість виконати свої зобов'язання. Прийняття і дотримання зазначених положень дозволить у процесі досудового розслідування й подальшого судового провадження ефективно застосовувати запобіжні заходи. Разом із тим розглянуті питання підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список використаної літератури

1. Договір між Україною та Ісламською Республікою Іран про правові відносини та правову допомогу в цивільних і кримінальних справах : підпис. від 11.05.2004, ратиф. законом України від 07.09.2005 № 2823-IV, набрав чинності 31.08.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/364_026.
2. Хачатуров Р. Л. О правовой системе Ирана / Р. Л. Хачатуров // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2009. – № 6 (9). – С. 58–61.
3. Конституция Исламской Республики Иран [: от 15 нояб. 1979 г.] [Електронний ресурс]. – 56, [1] с. – Режим доступу: http://www.cis-emo.net/sites/default/files/imagesimce/constitution_of_iran.pdf.
4. English Translation of the Islamic Republic of Iran's Criminal Code of Procedure for Public and Revolutionary Courts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iranhrc.org/english/human-rights-documents/iranian-codes/100000026-english-translation-of-the-islamic-republic-of-irans-criminal-code-of-procedure-for-public-and-revolutionary-courts.html>. – Кримінально-процесуальний кодекс Ісламської Республіки Іран.
5. Сизов А. А. Теоретико-правовой анализ сотрудничества Российской Федерации и Исламской Республики Ирана в сфере уголовного судопроизводства / А. А. Сизов, Р. Ф. Шахбазов // Духовная традиция времени. Россия XXI. – 2014. – № 2. – С. 43–47.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>.
7. Зауваження [Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України] до проекту Кримінального процесуального кодексу України (реєстраційний № 9700) : від 22.03.2012 [Електронний ресурс]. – 63 с. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42312&pf35401=217983>.
8. Кішіш'ян А. К. Пропозиції та зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою гуманізації попереднього ув'язнення / А. К. Кішіш'ян, Ю. П. Янович // Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України : зб. наук. пр. ф-ту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання ХНУВС за 2011 рік / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : НікаНова, 2012. – С. 659–662.
9. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17–19.

Надійшла до редколегії 25.05.2015

**ПЕТРОВ А. С. ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРИМЕНЕННЯ МЕР
ПРЕСЕЧЕННЯ В СООТВЕТСТВИИ С УГОЛОВНЫМ ПРОЦЕССУАЛЬНЫМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ УКРАИНЫ И ИРАНА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ**

Проанализировано правовое регулирование применения мер пресечения по уголовному процессуальному законодательству Украины и Исламской Республики Иран. Указано на недостатки нормативной регламентации процессуального порядка применения залога и личного поручительства в Украине. Предложено их совершенствование путём внесения изменений в Уголовный процессуальный кодекс Украины.

Ключевые слова: досудебное расследование, меры пресечения, личное поручительство, залог, Уголовный процессуальный кодекс Украины, Исламская Республика Иран.

**PETROV O. S. LEGAL REGULATION OF USING PREVENTIVE MEASURES UNDER
THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE AND IRAN:
A COMPARATIVE ANALYSIS**

The Criminal Procedural Code of Ukraine provides a number of novels on the regulation of preventive measures to take into account the gravity of the committed criminal offence, the personality of a suspect, accused and other circumstances in case of their usage and to choose the appropriate measure, to ensure the attendance to pre-trial investigative agency and court, proper behavior of an individual.

The author of the article analyzes the legal regulation of using preventive measures under the criminal procedural legislation of Ukraine and the Islamic Republic of Iran. The author has specified the disadvantages of normative regulation of the procedure to use the bail and personal guarantee in Ukraine.

Considering the comparative analysis of criminal procedural legislation of the Islamic Republic of Iran and norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine it is noted that foreign experience in the part of using preventive measures should be used in Ukraine.

Based on the conducted study, the author has suggested the following areas for improving the procedure of using preventive measures: 1) Part 6 of the Art. 182 of the Criminal Procedural Code of Ukraine should be amended with the provision whereby, if a preventive measure in the form of a bail is applied to a suspect, accused and he agrees with it, but the funds have not been granted during the statutory period, in this case a preventive measure in the form of detention is applied; 2) the Art. 180, 182 of the Criminal Procedural Code of Ukraine to amend with the provisions, where to approve specific temporary terms, during which the guarantor and the mortgagor will be able to meet their obligations.

Keywords: pre-trial investigation, preventive measures, personal surety, bail, Criminal Procedural Code of Ukraine, Islamic Republic of Iran.

УДК 343.121(477)

Т. Г. ФОМІНА,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального процесу

факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО
ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ**

Наведено перелік запобіжних заходів згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. Визначено засоби забезпечення прав підозрюваного під час їхнього застосування. Окремо досліджено обов'язки слідчого, прокурора, слідчого судді під час вирішення питання про застосування запобіжних заходів. Указано на недоліки нормативної регламентації. У зв'язку з тим запропоновано певні напрямки удосконалення процесуального законодавства України.

Ключові слова: КПК України, досудове розслідування, запобіжні заходи, забезпечення прав, підозрюваний.

Fomina, T.G. (2015), "Some aspects of guaranteeing the rights of the suspect while using the preventive measures" ["Deiaki aspekty zabezpechennia prav pidozriuvanoho pid chas zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 65–71

Постановка проблеми. Здобуття Україною незалежності, розбудова демократичної, пра- вової держави, в якій беззаперечно дотримуються права та свободи людини, викликало